

Στέφανος Πεσμαζόγλου

Πάντειο Παν/μιο

Ο «ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ» ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Η εισήγησή μου αποσκοπεί σε μια απλή καταγραφή του περιεχομένου που προσδίδει ο Νίκος Σβορώνος στη σύλληψή του για τον «αντιστασιακό χαρακτήρα» της ιστορίας του Νέου Ελληνισμού*. Η παρουσίαση στηρίζεται κυρίως στην *Επισκόπηση της Νεο Ελληνικής Ιστορίας* στις μελέτες ή δοκίμια που αναδημοσιεύονται στα *Ανάλεκτα* όπως επίσης σε ορισμένες διευκρινήσεις που δόθηκαν στα πλαίσια της τελευταίας συνέντευξης του Νίκου Σβορώνου που δημοσιεύτηκε στην επιθεώρηση *Σύγχρονα Θέματα* στις αρχές του 1989 («...Εβύθισα τη σκέψη μου στην πάσαν ώραν...»).

Από την ανάλυση της δομής, του περιεχομένου και της γλώσσας της Επισκόπησης της Νεοελληνικής Ιστορίας προκύπτει ανάγλυφα πως μία Κεντρική Ιδέα διαπνέει και συνέχει το βιβλίο: Ο «Αντιστασιακός χαρακτήρας» της ιστορίας του Νέου Ελληνισμού. Γύρω από την ιδέα αυτή δομείται η Επισκόπηση και οργανώνεται η ύλη του βιβλίου αλλά και των περισσότερων δοκιμίων του.

Εδώ εξετάζουμε αναγκαστικά συνοπτικά και σχηματικά τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά της όλης θεώρησης όπως αναδύονται από τα σχετικά έργα του Νίκου Σβορώνου, κατόπιν αναφερόμαστε στις βιωματικές αφετηρίες του σχήματος τα χρόνια της Εθνικής Αντίστασης, για να καταλήξουμε στη συσχέτισή του με το εκάστοτε παρόν.

Πιστεύω πως στη φάση αυτή προέχει το ξεκαθάρισμα του βασικού

* Μια βαθύτερη μελέτη θα προϋπέθετε (α) Την αναζήτηση της ιστορικής διαδρομής της έννοιας (και στο έργο του Σβορώνου), (β) τη ένταξή της στην ιδεολογικο - πολιτική διαπάλη κυρίως της δεκαετίας του 1940. (γ) Την ανίχνευση συγκλίσεων, επιρροών και αποκλίσεων ως προς την Ευρωπαϊκή και Βαλκανική ιστοριογραφία. (δ) Τη σύγκριση με τις πρότερες, συγχρονικές και μεταγενέστερες χρήσεις αντίστοιχων ή παραπλήσιων εννοιών (πάντα με το "εθνικό" συστατικό) στην Ελληνική ιστοριογραφία. Μια τέτοια, διερεύνηση εκκρεμεί και θα μπορούσε να αποβεί ιδιαίτερα γόνιμη.

σχήματος έτσι όπως έχει διατυπωθεί. Δεν γνωρίζω αν θα είμασταν έτοιμοι να το εντάξουμε σε γενικότερους θεωρητικούς προβληματισμούς της μεταπολεμικής περιόδου (καθόσον είναι ουσιαστικά ανύπαρκτες οι σχετικές μελέτες ή εξαιρετικά αποσπασματικές).

Ο αντιστασιακός χαρακτήρας της Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού από το απώτατο παρελθόν της γένεσής του, μέσα από τις εκατονταετίες διαμόρφωσής του, ως τη δεκαετία του 1940 ακόμη και του 1980, διατρέχει ως συνεκτικός ιστός το έργο του Ν. Σβορώνου. Αποτελεί ταυτόχρονα για τον ίδιο πηγή αισιοδοξίας για το μέλλον. Το όλο σχήμα ενδιαφέρει διττά: και ως ιστοριογραφικό σχήμα ερμηνείας αλλά και ως εργαλείο προσέγγισης του «καφτού» παρόντος. Η κεντρική θέση συμπυκνώνεται ως εξής: Στη Σκιαγραφία της Κοινωνικής και Πολιτικής εξέλιξης στην Ελλάδα. (Ανάλεκτα, σελ. 277).

«Το ελληνικό έθνος γεννήθηκε στο τέλος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, και στεριώθηκε μέσα από την αντίθεση και την αντίσταση ενάντια στην ξενική κατοχή, που ήταν δυτική για ορισμένες περιοχές και οθωμανική για το μεγαλύτερο μέρος της χώρας».

Οι αφετηρίες αυτής της αντίστασης ανιχνεύονται από την ιστορική στιγμή που η εθνική ιδέα συγκρούεται με τη ρωμαϊκή ιδέα και επιβάλλει νέα ιδεολογία. Συνεχίζεται με την αντίδραση στη φραγκική κυριαρχία, με τη διαμόρφωση αυτόνομων κρατών (Αυτοκρατορία Νικαίας, Ήπειρος και Πελοπόννησος) και την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης». (Βλ. σχετικά, Η Ιστορία του Ελληνισμού από την Ρωμαϊκή μέχρι την Φραγκική κατάκτηση (1204) *Ανάλεκτα*..). Στο κείμενό του: «Βυζάντιο, εσωτερική κρίση και πτώση (1028-1453)» θα γράψει πως: «Την ύστατη αντίσταση προβάλλουν οι εθνικές δυνάμεις του Ελληνισμού στο Δεσποτάτο της Πελοποννήσου και μετά το 1440 ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος στην Κωνσταντινούπολη».

Το ίδιο σχήμα στο συνειδησιακό επίπεδο θα διατυπωθεί στις “Περιπέτειες της Εθνικής Συνείδησης”. Μετά από μια περίοδο απομάκρυνσης από την Ελληνική ιδέα επιβάλλεται μια άλλη ιδέα, η Ρωμαϊκή και μετά η Χριστιανική. Στον 11ο αιώνα, θα τοποθετήσει τις απαρχές της νεοελληνικής συνείδησης ως ξεχωριστής οντότητας που την επανασυνδέει με την Αρχαία. Αναφέρει μάλιστα στη συνέντευξή του: «Δεν μπόρεσα ποτέ μου να κάνω το διαχωρισμό ανάμεσα στο Βυζάντιο και το Νέο Ελληνισμό». «Η προσπάθειά μου ήταν πάντα να δω πώς η κίνηση μέσα στη Βυζαντινή ιστορία οδηγεί στο Νέο Ελληνισμό».

Μετά την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως, ολόκληρη η Τουρκοκρατία, από τον 16ο αιώνα σφραγίζεται κατά το Σβορώνο από τα κινήματα. «Δεν υπάρχει πόλεμος» θα παρατηρήσει, «είτε βενετοτουρκικός, είτε αυστροτουρ-

κικός, είτε ρωσοτουρκικός, όπου, να μην ξεσηκώνονται οι Έλληνες εναντίον των τούρκων».

Στα προλεγόμενα της ελληνικής έκδοσης (Επισκόπηση ... 1975) θα μιλήσει για διάφορες μορφές αντίστασης: Εθνική συντήρηση από τη μια με κύριους φορείς την Εκκλησία και τους Φαναριώτες, και ένοπλη αντίσταση από την άλλη, αρματολοί.

Ως προς την κοινωνική σύνθεση των αντιστεκομένων σημειώνει: «Το αυθόρμητο κίνημα της αντίστασης στους Τούρκους πήγαζε από την αγροτιά και δεν είχε ούτε οργάνωση ούτε σαφές πολιτικό και κοινωνικό περιεχόμενο. Οι πρόκριτοι πιστοί προς την τουρκική εξουσία, εξεδήλωναν το πολύ κάποιο εθνικό συναίσθημα παρασύροντας μερίδα των προκρίτων να συμμετάσχει σε επαναστατικά κινήματα που υποκινούσαν οι Χριστιανοί και σε μερικές περιπτώσεις να τα κατευθύνουν». (Σκιαγραφία... σελ. 281-282).

Τις μορφές αντίστασης την περίοδο της Τουρκοκρατίας—τις εντοπίζει στη διαμόρφωση των αντάρτικων σωμάτων, αμέσως μετά την Άλωση, και στους θεσμούς αυτοδιοίκησης, που γενικεύονται τις παραμονές της Επανάστασης με την καθολική αντίσταση και την επιβολή του νέου ελληνικού κράτους. Στα πλαίσια αυτά εντάσσει και το χαρακτήρα που πήρε ο ελληνικός διαφωτισμός, με τη διασύνδεση λογίων με τα λαϊκίζοντα κινήματα μέσα στην Τουρκοκρατία.

Στη διάρκεια του 19ου αιώνα το σχήμα είναι σαφές: από τη μια οι ξένες δυνάμεις, το παλάτι, ο στρατός, η ολιγαρχία. Από την άλλη όλες οι άλλες κοινωνικές ομάδες: Η αγροτιά σε συνεχείς ξεσηκωμούς, οι μεσο-αστικές τάξεις και οι πρώτες εργατικές συσπειρώσεις: Ένα πλατύ κίνημα διαμαρτυρίας που καταλήγει στο Γουδί το 1909 (Σκιαγραφία ... σελ. 295).

Στο μεσοπόλεμο θα εντοπίσει τις πολιτικές δυνάμεις εκείνες που διαμορφώνονται (Δημοκρατικοί Βενιζελικοί και ΚΚΕ) και αφού παραμεριστούν ή διωχθούν στη Μεταξική περίοδο θα αποτελέσουν τη μαγιά για τη δεκαετία του 1940. Το ίδιο το αντιστασιακό πνεύμα έχει παίξει «ρυθμιστικό ρόλο, έστω και ανοργάνωτα και χωρίς σαφείς κατευθύνσεις ή στόχους» μέχρι πολύ πρόσφατα: Εθνική Αντίσταση, Εαμικό κίνημα και μετά δημοκρατικές δυνάμεις, αντι-δικτατορική πάλη. «Παθητική και ενεργητική αντίσταση της συντριπτικής πλειοψηφίας του Ελληνικού λαού». (Σκιαγραφία ... σελ. 308-309). Συνέχεια του ίδιου πνεύματος θεώρησε αρχικά πως είναι κάποια πιο πρόσφατα πολιτικά μορφώματα.

Συνοπτική έκφραση του όλου σχήματος θα μπορούσε να θεωρηθεί η εξής: «Το αντιστασιακό πνεύμα που επικράτησε στην ελληνική ιστορία είναι το πιο γνήσιο και το πιο παραδοσιακό ελληνικό φαινόμενο».

Πάνω από μια δεκαετία αργότερα, αποσαφηνίζοντας την έννοια, σημειώνει (Διαβάζω, Μάρτιος 1979):

«Τι εννοώ “αντιστασιακό χαρακτήρα” και τι εννοώ “αντίσταση”; Αντίσταση δεν εννοώ μόνο την ένοπλη αντίσταση. Αυτή είναι μορφή αντίστασης, μπορώ να πω με κίνδυνο να παρεξηγηθώ, η πιο εύκολη. Πολλές φορές γίνεται σαν πράξη απελπισίας και είναι ορισμένοι που μπορούν να το κάνουν. Αντίσταση εννοώ επίσης τη συνεχή αντίσταση, τη συνεχή αντίθεση εναντίον κάθε θεσμού ο οποίος είναι ξένος από εκείνο τον οποίο πιστεύεις, τον οποίο θέλεις».

Η αναζήτηση κεντρικών ιδιαίτερων εθνικών χαρακτηριστικών είναι μια εξαιρετικά σύνθετη και δύσκολη διαδικασία ενίοτε επικίνδυνη όταν και αν έχει κάποιο νόημα. Γενικές θεωρήσεις, γενικευτικές τοποθετήσεις μπορούν να οδηγήσουν σε χαρακτηρισμολογικές τυπολογίες εθνών που περιγράφουν την ταυτότητά τους.

Με σημείο αναφοράς την ως άνω ένσταση, η όλη σύλληψη διευκρινίζεται ως εξής:

«Δεν θεωρώ τον αντιστασιακό χαρακτήρα σαν ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του ελληνισμού. Θεωρώ ότι ο ελληνισμός βρέθηκε σε τέτοιες αντικειμενικές καταστάσεις ώστε να είναι από τους λίγους λαούς οι οποίοι απόκτησαν εθνική συνείδηση, ακριβώς μέσα σε ευρύτερα σύνολα και σε αντιπαράθεση μ' αυτά. Κυρίως σαν κατακτημένος λαός. Και το ότι διατήρησε τη γλώσσα του, την εθνική του συνείδηση, για μένα τούτο είναι αντιστασιακό φαινόμενο. Μολονότι έδωσε στον εαυτό του το εθνικό όνομα «Ρωμικός», δεν νομίζω πως πίστεψε σοβαρά, ότι ταυτίστηκε εθνικά, αλλά μόνο πολιτικά, με τους Ρωμαίους. Φτάνει μια στιγμή όπου ο Χαλκοκονδύλης, π.χ., μιλά σχεδόν ειρωνικά για τους Βυζαντινούς αυτοκράτορες, διότι δεν καταδέχονταν να πουν ότι είναι Έλληνες. Διαπιστώνει ότι πήραν το όνομα των Ρωμαίων, ενώ ο λαός στον οποίο βασίλευαν δεν είχε καμιά σχέση με τους Ρωμαίους. Μ' άλλα λόγια ο αντιστασιακός χαρακτήρας δεν είναι γνώρισμα του ελληνικού λαού, αλλά γνώρισμα της ελληνικής ιστορίας.

Λοιπόν, η αντίθεση με όλα αυτά τα φαινόμενα για μένα είναι αντίσταση. Δηλαδή δεν θεωρώ αντίσταση απλώς και μόνο να πάρεις τα όπλα να ανεβείς στα βουνά. Αυτό είναι εύκολο πράγμα, σχετικά εύκολο. Το πρόβλημα είναι να μένεις αυτό που είσαι, και αυτό βέβαια συνδυάζεται με την πολιτισμική συνέχεια του ελληνισμού· με το γεγονός, ότι όταν κατακτήθηκε ο ελληνικός λαός, είτε από τους Ρωμαίους αρχικά είτε αργότερα από τους Τούρκους, είχε εθνική ενότητα και συνείδηση της ενότητας αυτής. Υπήρχε μια λαϊκή ενότητα με τη γλώσσα, με τα ήθη και τα έθιμα, και είχε συνείδηση της ταυτότητάς του αυτής, η οποία του επέτρεψε να αντισταθεί, να αντισταθεί στην απορρόφηση από άλλους λαούς οι οποίοι ήταν κατακτητές του. Με αυτή την έννοια, το φαινόμενο αυτό μπορεί να το δει κανείς και σ' άλλους λαούς. Δεν είναι ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του ελληνικού λαού. Το

ίδιο φαινόμενο μπορεί να το δει κανείς σε όλους τους λαούς της Κεντρικής Ευρώπης και στους άλλους βαλκανικούς λαούς, οι οποίοι όχι βέβαια με τον ίδιο ρυθμό, ανέπτυξαν τα εθνικά τους κινήματα. Πάντως η αντίσταση αυτή γίνεται ιδιαίτερα χαρακτηριστικό της ελληνικής ιστορίας, γιατί ο ελληνισμός είχε αυτή την πορεία για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα».

Σειρά επί μέρους ερωτημάτων σίγουρα προκύπτουν για τον τρόπο ένταξης των επι μέρους υποπεριόδων στο συνολικό αντιστασιακό σχήμα, όπως π.χ. ως προς τη φύση της πρώτης αντι-ρωμαϊκής ελληνικής συνειδησης και τη συσχέτισή της με μεταγενέστερα αντιστασιακά φαινόμενα, την έκταση και τη σημασία των αντάρτικων σωμάτων επί Τουρκοκρατίας, το ρόλο των ίδιων των ξένων δυνάμεων στη διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους μέσα στο πλέγμα των εξαρτήσεων και, τέλος, τις πραγματικές διάρκειες και την έκταση των κοινωνικών αναφορών. Όμως εδώ θα σταθούμε σε ένα από τα προβλήματα που ανακύπτουν. Γνωρίζουμε πόσο εξαιρετικά δύσκολο είναι να οδηγηθούμε σε ανθρώπινες χαρακτηρισολογίες, ακόμη περισσότερο κοινωνικών ομάδων και τάξεων. Ως εκ τούτου η ανίχνευση κάποιου καθοριστικού χαρακτηριστικού ενός ολόκληρου έθνους και μάλιστα στην πολύ μεγάλη διάρκεια 1500-2000 ετών, θα είναι στην καλύτερη περίπτωση μονοσήμαντη, στη χειρότερη κενή περιεχομένου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η «αντιστασιακή» εικόνα της νεοελληνικής ταυτότητας θα μπορούσε να εκληφθεί ως μονοσήμαντα κολακευτική και από κάποια σκοπιά εξιδανικευτική.

Στην ένσταση αυτή στα πλαίσια της συνέντευξης θα πεί... «Έχω γράψει στο παρελθόν ότι πρέπει να πάψουμε να θεωρούμε ότι είμαστε ο περιούσιος λαός της ιστορίας, όπως οι Εβραίοι πίστεψαν ότι είναι ο περιούσιος λαός του Κυρίου. Είμαστε κι εμείς ένας λαός όπως οι άλλοι. Οι περιστάσεις όμως, μας έκαναν να έχουμε μια συνέχεια. Το ξαναλέω με την ελπίδα να γίνω σαφής. Το αντιστασιακό πνεύμα δεν το θεωρώ ως κύριο χαρακτηριστικό του Έλληνα, αλλά της ιστορίας του». Για να συμπληρώσει: πως, «σε όλα τα Βαλκάνια και την Κεντρική Ευρώπη τα γεγονότα εκδηλώνονται μ' αυτό τον αντιστασιακό χαρακτήρα».

Στον αντίποδα αυτής της θεώρησης της ιστορίας του Νέου Ελληνισμού βρίσκεται μια άλλη που αναζητεί τις ιδιαιτερότητες στις αδράνειες: αδράνειες θεσμών, δομών, συλλογικών συνειδήσεων: Η «φθίνουσα καμπύλη» του Νέου Ελληνισμού.

Η θεώρηση αυτή αντιμετωπίζεται από το Νίκο Σβορώνο ως κοινός τόπος - κοινό πλαίσιο αναφοράς για την εξελικτική πορεία των περισσότερων χωρών του κόσμου.

Θα σημειώσει: «Λίγοι λαοί έζησαν τις ιστορικές περιπέτειες που έζησε ο ελληνικός λαός. Υπήρχαν άλλοι που δεν είχαν ανάγκη ενός τέτοιου

φαινομένου, γιατί δεν ήταν υποταγμένοι πουθενά. Η εθνική τους συνείδηση αναπτύχθηκε κάτω από άλλες συνθήκες. Η Γαλλία ήταν ένα από τα πρώτα εθνικά κράτη. Αλλά η ανάπτυξη αυτή της εθνικής συνείδησης των Γάλλων έχει άλλες αιτίες και άλλες εκδηλώσεις... Επομένως, οι αδράνειες υπάρχουν και στην ελληνική ιστορία, όπως υπάρχουν σ' όλες τις ιστορίες, όλων των λαών του κόσμου. Το πρόβλημα είναι να απομονώσεις ορισμένα πράγματα, τα οποία χαρακτηρίζουν ορισμένες συγκεκριμένες εκδηλώσεις ενός λαού σε ορισμένες συγκεκριμένες καταστάσεις».

Θα αποτολμούσα τη διασύνδεση του αντιστασιακού σχήματος με μια άλλη διατυπωμένη θέση του Νίκου Σβορώνου: για την πολιτισμική συνέχεια του ελληνισμού. «Θεωρώ» θα πεί, «τη συνέχεια αυτή ως ένα δυναμικό φαινόμενο με διαφορετικές φάσεις. Δεν πιστεύω βέβαια στη φυλετική συνέχεια. Δεν κάνω ζωολογία, κάνω ιστορία. Δεν ξέρω τι είναι ανθρωπολογικά η ελληνική φυλή ή ο ελληνικός λαός ή το ελληνικό έθνος. Είναι ανακατεμένα, όπως συμβαίνει με όλους τους ιστορικούς λαούς του κόσμου. Για το ότι υπάρχει, όμως, από παλιά, πολύ παλιά, ένας ελληνικός λαός που έχει συνείδηση της ενότητάς του και της διαφοράς από τους άλλους λαούς, και έχει συνείδηση της ιδιαιτερότητάς του και της πολιτισμικής του συνέχειας, δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία» (Συνέντευξη στα Σύγχρονα Θέματα).

Το εθνικο-συνειδησιακό περιεχόμενο του αντιστασιακού χαρακτήρα διαφοροποιείται εντόνως ανάμεσα στις διαφορετικές ιστορικές φάσεις: *Ελληνική εθνότητα* με πλήρη συνείδηση της ιστορικής της συνέχειας τη στιγμή της ρωμαϊκής κατάκτησης που περιχαρακωμένη πίσω από έναν κοινό πολιτισμό, κοινή γλώσσα και παιδεία *αμύνεται*. Η κατηγορία αυτή μεταβάλλεται και διαφοροποιημένη από εκείνη του ολοκληρωμένου και συγκροτημένου Έθνους, όπως αναδύεται στον 11ο αγώνα, συνεχίζει και ενυπάρχει στους αιώνες μετά την Άλωση μέχρι που αρχίζει να αχνοφαίνεται στα τέλη του 18ου αιώνα αρχές 19ου η ιδέα της *εθνικότητας*, του *έθνους-κράτους*, ιδέα που έχει ήδη ανάψει φωτιές σε όλη την Ευρώπη.

Το *εθνικο-συνειδησιακό* περιεχόμενο του αντιστασιακού χαρακτήρα μπορεί να ανεξαρτητοποιείται σε διάφορες φάσεις της ιστορίας, συνδέεται όμως και με το *κοινωνικό* ή ταξικό περιεχόμενο των αγώνων. Πολύ σχηματικά θα λέγαμε πως ξεκινάει ως κυρίαρχα εθνικό, μετατοπίζεται σε εθνικό και κοινωνικό (18ο, 19ο αρχές 20ου) για να γίνει κυρίαρχα κοινωνικό μετά την Εθνική Αντίσταση.

Το διπλό αντιστασιακό νόημα στην όλη ιστορική σύλληψη του Νίκου Σβορώνου πηγάζει σε μία από τις ελάχιστες και βραχείες επικές στιγμές της νεοελληνικής ιστορίας στην οποία συμμετείχε ενεργά: την Εθνική Αντίσταση 1941-44. Θα σημειώσει ο ίδιος: «Ανήκω στους ιστορικούς που πιστεύουν ότι η προβληματική του σύγχρονου ιστορικού πλουτίζεται από

την προβληματική της εποχή τους. Δεν είναι, λοιπόν, τυχαίο ότι συνέλαβα την έννοια αυτή, του αντιστασιακού χαρακτήρα της ιστορίας μας, από τη μέθεξή μου στον αντιστασιακό αγώνα που έζησα το 40-44. Το ότι η έννοια αυτή, όμως, ανταποκρίνεται στην ελληνική ιστορία, τουλάχιστον από ένα σημείο και πέρα, είναι άλλο πράγμα. Η σύλληψη και η διαπίστωση αυτής της ιδέας γίνεται τότε. Δεν σημαίνει όμως ότι η αντιστασιακή αυτή πορεία δεν προϋπήρχε, ότι η αντίληψη αυτή δεν έχει αντικειμενικότητα».

Το Σεπτέμβριο του 1981 θα διατυπώσει την άποψη πως το ιδιότυπο λαϊκιστικό μόρφωμα που έμελλε να κυβερνήσει στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, αποτελεί συνέχεια του Εαμικού αντιστασιακού πνεύματος. (Βλ. σχετικά Ανάλεκτα). Αυτή τη φορά όμως μια διαφορετική προσέγγιση μπορούσε να οδηγήσει στο συμπέρασμα πως ήδη είχαμε γίνει μάρτυρες μιας παρατεταμένης και επιταχυνόμενης αποδιάρθρωσης του κοινωνικο-πολιτικού ιστού. Αντί δηλαδή της οργάνωσης των αντιστάσεων να βρισκόμαστε μπροστά στη διάβρωση και παράλυση των όποιων αντιστάσεων: επομένως την αντιστροφή του γνήσια λαϊκού Εαμικού έπους, και όχι τη συνέχειά του.

Το ιστοριογραφικό αντιστασιακό σχήμα, αφού συμπληρώνεται με την πολιτική αντιστασιακή θεώρηση και πράξη (ΕΑΜ, αντιδικτατορικός αγώνας, «δημοκρατικές δυνάμεις») συνδέεται στο έργο του Ν. Σβορώνου με το μελλοντικό όραμα. Σε δοκίμιο που μέχρι το τέλος της ζωής του ρητά τον εκφράζει θα πει: «Ο ιστορικός και γενικά ο διανοητής, όπως και ο πολιτικός, εμφανίζεται στην περίπτωση αυτή ως ένας από τους πιο υπεύθυνους παράγοντες που πλάθουν ένα ιδανικό κίνητρο ιστορικό, και το έργο τους γίνεται δράση πολιτική και κοινωνική...» (Σκέψεις για μια Εισαγωγή ... *Ανάλεκτα*).

Έχω ακόμη την εντύπωση, πως στο έργο του Νίκου Σβορώνου η ίδια επιλογή των χρονικών περιόδων ή φάσεων στις οποίες συγκεντρώνονται οι ερευνητικές του αναζητήσεις (8ο - 11ος αιώνας, 18ος), η επιλογή της θεματικής του αλλά και η έμφαση που δίνει στην οικονομική και κοινωνική ιστορία, δραστικά επηρεάστηκαν από τα προβλήματα και τα βιώματα του παρόντος και από το Μαρξισμό ως κοσμοθεωρητική σύλληψη και ιδεολογική κατεύθυνση. Η Μαρξιστική θεώρηση έρχεται να ενισχύσει με τα εργαλεία της το κοινωνικό στοιχείο της αντιστασιακής θεώρησης, στηρίζοντας ταυτόχρονα την επιστημολογική του τροχιά στο χώρο της κοινωνικής και οικονομικής ιστορίας. Ταυτόχρονα με ορισμένες από τις μελέτες του και κυρίως με τα δοκίμια και την Επισκόπηση... τροφοδότησε τις μεταπολεμικές και μεταπολιτευτικές ιδεολογικο-πολιτικές διαπάλες. Γνώμη μου είναι ακόμα πως οι εκλεκτικές αυτές συγγένειες παρόντος και παρελθόντος όπως σχηματοποιούνται στην αντιστασιακή θεώρηση του Νίκου Σβορώνου δεν οδήγησαν στην επιλεκτική αναζήτηση και ανίχνευση εκείνων μόνο των δια-

χρονικών πτυχών — ιστορικών γεγονότων, ιδεών, αντιλήψεων — που την εξυπηρετούν.

Αναφέρθηκα στην επίδραση της ζωντανής ιστορίας της πολιτικής συμμετοχής ως καθοριστικό στοιχείο στη σύλληψη του Αντιστασιακού σχήματος. Όμως ορισμένες φορές πέρα από τη μακροκλίμακα της κοινωνίας και των κινήματων της, υπάρχει και η μικροκλίμακα των φίλων, της οικογένειας, του σχολείου που “υπόγεια” επηρεάζουν αποφασιστικά συχνά τις επιλογές μας, την πορεία μας. Θάθελα λοιπόν να τελειώσω με απόσπασμα, αφήγησης του Σβορώνου που μας φέρνει στη Λευκαδίτικη παιδική ηλικία του: «Θα σας πω ένα συμβάν. Όταν μας δίδασκαν την τελευταία περίοδο του ελληνισμού, με την προσπάθεια του Ιουλιανού, μας εξήγησε ο καθηγητής καλά-στραβά, μάλλον καλά, τον περίφημο χρησμό: *«Είπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος ἀλλά, οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβην, οὐ μάντιδα δάφνην, οὐ παγὰν λαλέουσαν, ἀπέσβετο και λάλον ὕδωρ»*. Τότε με πήραν τα κλάματα. Ήταν μια βιωματική συμμετοχή στην ιστορία».

Σίγουρα όσοι από σας διαβάσατε τη συνέντευξη θα προσέξατε τη σχετική αναφορά. Αυτό όμως που ίσως δεν μπορούσε να γίνει αντιληπτό στις τυπωμένες αράδες είναι πως 60 χρόνια μετά — μπορώ νομίζω να σας διαβεβαιώσω — ακούγαμε και βλέπαμε σαφώς μπροστά μας το μαθητή Νίκο Σβορώνο.